

ДО ПИТАННЯ ПРО ІННОВАЦІЙНУ ПОЛІТИКУ УКРАЇНИ

**Землянкін Анатолій Іванович,
кандидат економічних наук;
Підоричева Ірина Юріївна,
кандидат економічних наук**

Запропоновано науковий підхід до формування та реалізації в Україні нової інноваційної політики в контексті модернізації національної економіки, який базується на зваженій політиці державних пріоритетів у сфері інноваційної діяльності, принципи програмно-цільового управління та умові інноваційної сприйнятливості суспільства.

Ключові слова: інноваційна політика, модернізація, пріоритетні напрями інноваційної діяльності, інноваційна система.

Нині в Україні ще не до кінця осмислена роль держави в контексті формування економіки інноваційного типу. Численні заяви керівництва країни стосовно безальтернативності інноваційного шляху розвитку не підкріплюються конкретними діями урядовців та відповідним фінансуванням. Понад те, можна констатувати, що в економічній політиці ще не знято всі перепони для впровадження інновацій, у вітчизняному експорті переважає частка сировини, а значна частина суспільства звикла до старого укладу життя й не готова до змін.

Очевидно, що за таких умов Україна не в змозі конкурувати з країнами-лідерами інноваційного розвитку, бо навіть якщо винахід світового рівня і буде отримано, довести його до стадії впровадження у виробництво та вивести на глобальні ринки буде вельми важко через відсутність відповідних механізмів державного регулювання та розгалуженої інфраструктури підтримки інновацій. Тому невідкладним завданням є перехід до такої інноваційної політики, яка сконсолідує зусилля всього українського суспільства: гілок влади, бізнесу, науковців, освітян, громадських організацій, забезпечить їх всебічну співпрацю та кооперацію в напрямі побудови нової моделі розвитку країни на основі дотримання балансу інтересів та чіткого розподілу компетенцій.

Теоретичні засади інноваційного розвитку та рекомендації щодо формування державної інноваційної політики розроблялися в наукових працях М. Туган-Барановського, М. Кондратьєва, Й. Шумпетера, Г. Менша, С. Кузнеця,

Р. Солоу, К. Фрімена, Ю. Яковця. Провідними вітчизняними дослідниками у вирішенні проблеми підвищення інноваційної сприйнятливості економіки є В. Александрова, О. Алімов, О. Амоша, Ю. Бажал, З. Варналій, А. Гальчинський, В. Геєць, І. Єгоров, О. Лапко, О. Попович, В. Семиноженко, В. Соловійов, Л. Федулова, М. Чумаченко, А. Чухно, Н. Чухрай.

Разом з тим проблема формування збалансованої та системної інноваційної політики в контексті сучасних процесів модернізації національної економіки потребує подальших досліджень. Завдання структурної модернізації економіки, підвищення її конкурентоспроможності та інноваційності ставлять нові вимоги до системи управління інноваційним розвитком, які не можуть бути реалізовані на основі традиційних підходів або прямого запозичення зарубіжного досвіду. Складність управління інноваційним розвитком у теперішніх умовах полягає в необхідності застосування нових підходів до управління, які враховували б наявний стан економічної системи України, проблеми регіонального розвитку та сучасні виклики глобалізованої економіки.

Враховуючи перелічене, **метою даної статті** є обґрунтування підходу до формування та реалізації в Україні нової інноваційної політики в контексті модернізації національної економіки.

Важливим питанням і темою для дискусій у сучасній Україні є модернізація, необхідність здійснення якої була визначена Президентом України у 2010 р. [1]. По суті, це означає усвідомлення відставання нашої

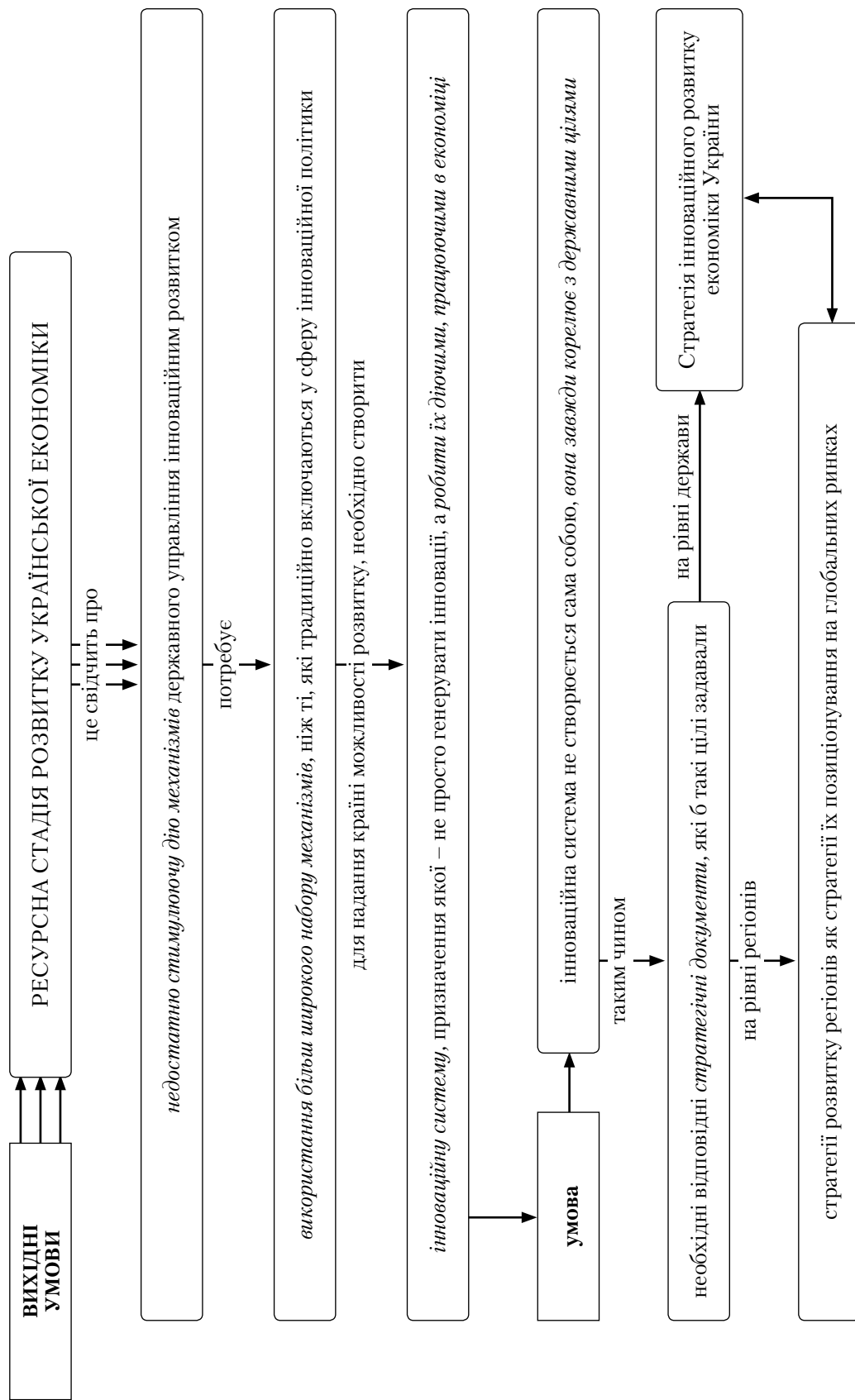

Рис. 1. Вихідна стадія розвитку української економіки та умови її інноваційних перетворень¹

¹ Авторська розробка

держави від розвиненого глобалізованого світу та необхідність невідкладного здійснення кардинальних змін у соціальній, економічній, технологічній та інших сферах суспільного життя для переходу до нового етапу цивілізаційного розвитку. Формування інноваційно орієнтованої економіки як стратегічний орієнтир національної політики не має альтернативи, в іншому випадку Україну очікує безперспективний сценарій, відповідно до якого люди мають відігравати роль малоосвіченої, дешевої робочої сили, а країна остаточно перетвориться на сировинний придаток провідних країн світу. Тому безперервна модернізація та інноваційність визнані обов'язковою умовою забезпечення соціально-економічного, політичного, культурного та гуманітарного розвитку України.

Перший етап модернізації вітчизняної економіки показав, що вона має переважно стихійний і декларативний характер. Державна інноваційна політика виявляється в хаотичних діях, безсистемності та непослідовності. Як результат – Україна перебуває на ресурсній стадії розвитку економіки, що унеможливує вирішення проблеми її технологічної відсталості (рис. 1).

Експортно-сировинна модель економічної системи України, що спирається на добувні виробництва, які здебільшого перебувають у власності великого приватного капіталу, відокремленість бізнесу від науки, повільне промислове відновлення економіки, неякісний інституційний простір призводять до втрати країною технологічного базису соціально-економічного розвитку, підриву економічної безпеки і свободи. За таких умов успішний розвиток країни та регіонів залежить не тільки від їх потенціалу, а, здебільшого, від механізмів його ефективного використання. Завдання інноваційної політики – перетворити цей потенціал у ресурс розвитку, забезпечити його відтворення та нарощення.

Розробка інноваційної політики в Україні наразі здійснюється, виходячи з теорії вільного ринку та мінімізації участі держави у його функціонуванні, що виявляється насамперед у відмові від активної промислової політики і зрештою призводить до деіндустріалізації економіки. Такі підходи на практиці не знайшли свого підтвердження в жодній розвиненій країні. Навпаки, аналіз зарубіжного досвіду показує [2, 3], що саме держава відіграє провідну роль в інноваційному розвитку конкретної країни, стимулює зростання інноваційної активності та забезпечує зв'язок усіх компонентів інноваційної системи. У період економічних криз і масштабних реформ роль

і функції держави ускладнюються. З одного боку, перед урядом постає завдання підтримувати наукову та інноваційну діяльність як сферу, що забезпечує економічний розвиток країни, а з іншого – держава має сприяти адаптації учасників інноваційних процесів до нових економічних умов.

Беручи за основу вітчизняний і зарубіжний досвід управління інноваційними процесами, авторами запропоновано підхід до формування та реалізації в Україні нової інноваційної політики, основні положення якого полягають у такому.

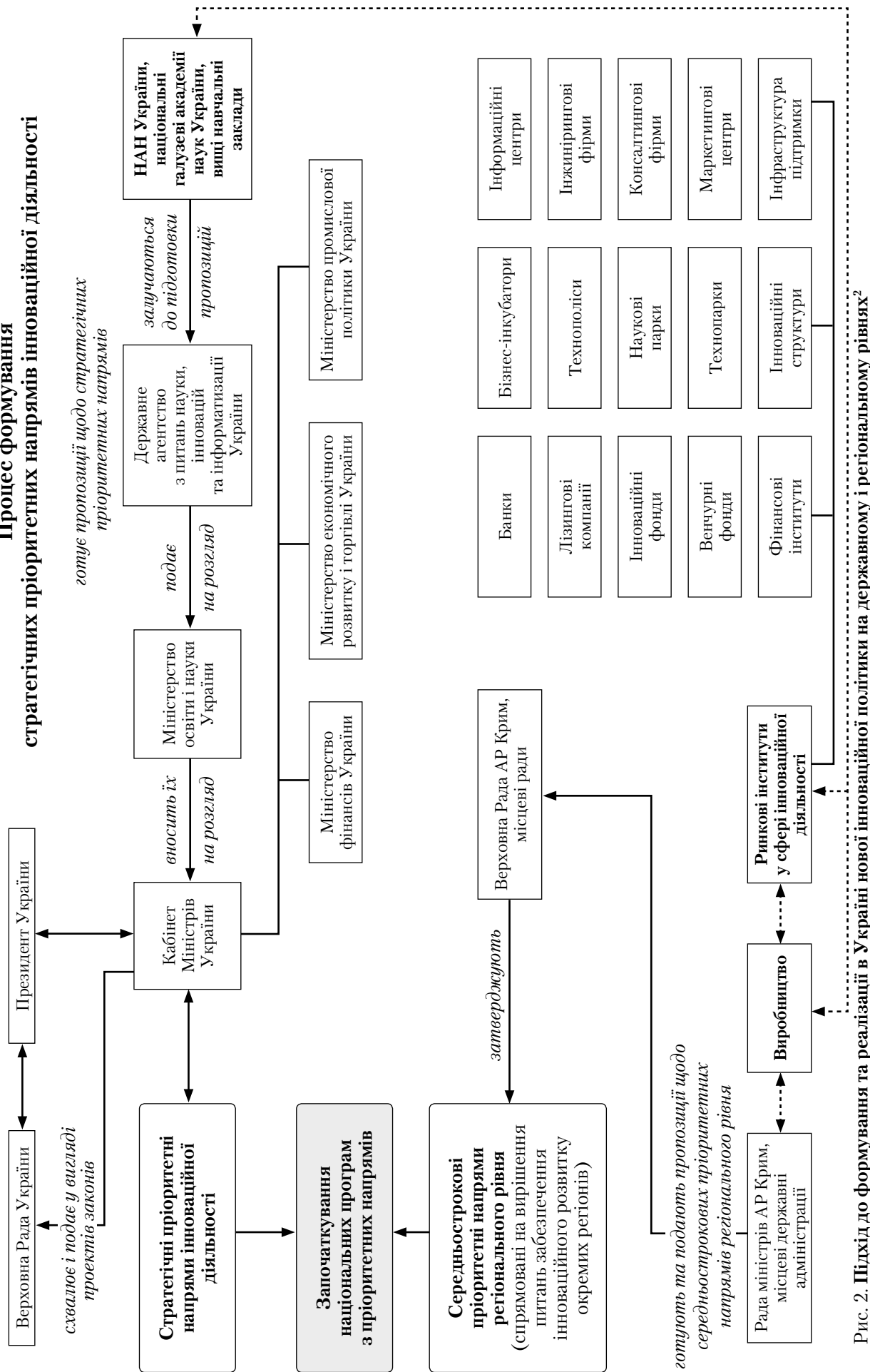
1. Формування нової політики інноваційного розвитку країни необхідно починати з вибору пріоритетних напрямів інноваційної діяльності як основоположних, головних її елементів (рис. 2). В Україні визначено сім стратегічних пріоритетів на 2011–2021 рр., але фактично деякі з них можуть бути розподілені ще на декілька. Такий фронтально-локальний підхід є хибним, оскільки, як свідчить світовий досвід, не можна здійснювати проривний розвиток по широкому спектру напрямів. Для досягнення реальних результатів бажано виділяти не всю сукупність можливих напрямів інноваційної діяльності, а зосередитися на декількох (3–5) із них.

2. Після визначення пріоритетів інноваційної діяльності держава має забезпечити цілеспрямоване формування і розвиток *регіональних інноваційних систем*, які повинні розроблятися в межах національної інноваційної системи (НІС). Призначення інноваційної системи – не просто генерувати інновації, а *робити їх діючими, працюючими в економіці*. Тому інноваційна система має бути орієнтована на масову розробку та освоєння передових наукових досягнень. Утім, нині Україна не в змозі самостійно займатися масовими інноваціями від винайдення ідеї до її втілення у виробничий процес. Тому необхідно передусім створити сприятливий клімат і нормативно-правове середовище для інноваційної діяльності, особливо у частині пільг і преференцій для інноваційно орієнтованих підприємств.

Важливість розбудови «єдиної науково-освітньої й інноваційної системи та забезпечення її випереджального розвитку» визначено Президентом України обов'язковою умовою успішної реалізації проекту модернізації країни [1, с. 48]. Адже розвиток інноваційної системи має продукувати зміну структури національної економіки, забезпечувати стійку динаміку зростання економічних показників та рівня життя населення.

На жаль, нині в Україні ще остаточно не визначено основні засади державної політики

Процес формування стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності

² Авторська розробка

з питань забезпечення розвитку національної інноваційної системи.

Державне регулювання розвитку НІС за такими напрямками, як формування інституційного забезпечення інноваційного розвитку національної економіки, реалізація пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності, програмно-цільове фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності, підтримка підприємницької діяльності у сфері інноваційної діяльності та трансферу технологій, *здійснюється неефективно*, дії центральних органів виконавчої влади не координуються, має місце дублювання їх функцій [4].

Враховуючи істотну відмінність вітчизняних регіонів за рівнем і можливостями соціально-економічного розвитку, а також станом наукового та виробничого потенціалів, ефективно вирішити проблему побудови в Україні інноваційної системи тільки з центру вельми складно. Необхідно активно залучати до цього процесу регіони. Кожний регіон здійснює певний внесок у становлення національної інноваційної системи, яка і складається з регіональних інноваційних систем, результат функціонування котрих безпосередньо впливає на загальний стан НІС.

Головними компонентами інноваційної системи є наука, освіта, виробництво та інноваційна інфраструктура, які потрібно пов'язати між собою, оскільки наразі вони роз'єдані, працюють відокремлено. Об'єднати складники інноваційної системи можна шляхом започаткування *комплексних національних програм по кожному з пріоритетних напрямів інноваційної діяльності*. У цьому процесі держава має виконувати роль «диригента», здійснюючи цілеспрямовану політику інноваційного розвитку, демонструючи системність і послідовність державних рішень та дій.

Обов'язковою умовою становлення та подальшого розвитку інноваційних систем є врахування цілей регіонального розвитку, визначених відповідними стратегіями. Такий висновок зумовлений тим, що *інноваційна система не формується сама собою безвідносно до державних цілей розвитку країни, вона повинна корелювати з ними. Тому на рівні регіонів необхідно спочатку визначити стратегічні цілі їх розвитку, а вже потім встановити, якою має бути інноваційна система, щоб досягти поставлених цілей*.

3. Розвиненість регіональної інноваційної системи можна визначити ступенем розвиненості її підсистем; ефективністю взаємодій між учасниками інноваційної системи як усередині підсистем, так і між ними; ступенем

залучення (інтеграції) її у систему вищого рівня, тобто національну інноваційну систему. Якщо інноваційна система не дає значущого ефекту на рівні регіональної економіки, то її мета не досягнута. У такому разі можна припустити, що інноваційна система тільки формується.

4. Умовою успішного становлення інноваційних систем є *готовність* суспільства, окремої особистості *до постійних змін*. Це може бути перегляд пріоритетів професій, компетенцій, сімейних цінностей тощо. Суспільство має розуміти й підтримувати нову модель розвитку країни як безальтернативний шлях до гідного рівня життя. У цьому значну роль мають відігравати інститути громадянського суспільства – громадські та благодійні організації, профспілки та організації роботодавців, друковані засоби масової інформації тощо.

5. Рішення центральних і місцевих органів влади мають бути спрямовані на участь і лідерство України у світовій конкуренції, забезпечення гідного місця країни у глобалізованому світі. Для цього потрібно виявляти ніші, де вітчизняні регіони можуть розраховувати на підсилення своїх позицій на базі розвитку конкурентних переваг. Це дало б змогу на більш вигідних засадах включатися у «глобальні ланцюжки»³, які «стали найважливішими і стійкими структурними особливостями світової економіки» [5].

6. Відповідно до цього виникають і *нові вимоги до систем управління* регіональним інноваційним розвитком, які призначені для реалізації обраної стратегії розвитку та досягнення заявлених цільових установок. В умовах прогресуючої глобалізації стратегії регіонального розвитку мають стати стратегіями позиціонування регіонів на глобальних ринках, а не сукупністю внутрішньорегіональних

³В умовах глобалізації міжнародної торгівлі виробництво промислових товарів розподіляється на стадії, зокрема проектування, виготовлення, обслуговування, які розподілені по всьому світу. Тобто формується т.зв. система міжнародних виробничо-розподільчих відносин, яка отримала назву «глобальних ланцюжків формування вартості» (*global value chains – GVCs*) – процесу «спеціалізації та географічної фрагментації виробництва, в якому зазвичай більш трудомісткі частини виробничого процесу переносяться на територію країн, що розвиваються» (*Global value chains in a postcrisis world: a development perspective / Olivier Cattaneo, Gary Gereffi and Cornelia Staritz, editors. – The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2010. – 420 p., p. xv [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cggc.duke.edu/pdfs/Gereffi_GVCs_in_the_Postcrisis_World_Book.pdf*).

заходів безвідносно до системи світогосподарських зв'язків.

У Щорічному Посланні Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році» задекларовано курс на продовження процесів модернізації, прискорення структурних реформ національної економіки. У регіональному вимірі соціально-економічна модернізація з-поміж іншого передбачає *продовження процесу оновлення стратегій економічного і соціального розвитку регіонів*. Так, Президентом України зазначається, що «регіональна влада має забезпечити оновлення чинних стратегій, узгодити їх основні положення з базовими положеннями Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», осучаснити ці стратегії відповідно до вимог і стратегічних пріоритетів...» [6, с. 140]. Сучасними викликами для корегування стратегій є:

- *подовження рецесії світової економіки, породженої глобальною економічною кризою, яка вимагає прискорення структурних реформ у національній економіці, реалізації модернізаційних стратегій розвитку регіонів;*

- *поглиблення процесів глобалізації та лібералізації світової торгівлі, що зумовило формування системи міжнародних виробничо-розподільчих відносин, яка отримала назву «глобальних ланцюжків формування вартості». У нинішніх умовах для того, щоб забезпечити ефективність експортних операцій, уже недостатньо виробляти конкурентоспроможну продукцію, необхідно зайняти відповідне місце у міжнародній торговельній мережі, щоб мати можливість експортувати товари;*

- *реалізація масштабного національного проекту модернізації країни, стратегічним орієнтиром якого є динамічний розвиток України, що забезпечить високу якість життя громадян та гідне місце у глобалізованому світі;*

- *проблеми розвитку регіонів – регіональна асиметрія, територіальна нерівномірність за показниками якості життя населення, відсутність достатнього обсягу фінансових ресурсів для самозабезпечення, неефективність політики стимулювання бізнес-ініціативи на місцевому рівні, нерозвиненість регіональної інфраструктури, складна екологічна ситуація у промислових регіонах;*

- *загальні проблеми управління – надмірна централізація управління, бюрократизація у системі прийняття рішень, низький рівень горизонтальної та вертикальної координації й узгодженості, невизначеність щодо провід-*

ного органу центральної влади, який відповідатиме за реалізацію державної, а отже, і регіональної інноваційної політики, відсутність єдиної державної стратегії інноваційного розвитку, яка мала би стати основою для розробки державної стратегії регіонального розвитку та стратегій інноваційного розвитку окремих територій.

Зважаючи на це, доцільно передбачити протягом найближчих років «переформатування» регіональних стратегій розвитку в напрямі забезпечення комплексної модернізації економіки регіонів, враховуючи особливості та рівень розвитку кожного з них. Це означає неможливість розроблення єдиної універсальної стратегії для всіх регіонів, а отже, й неможливість існування ідеальної системи управління інноваційним розвитком на регіональному рівні. Для різних регіонів вдалим рішенням є поєднання різноманітних політик, які залежать від попередньої траєкторії розвитку регіону, його культурних, географічних, історичних особливостей, структури управління й діяльності регіональних органів влади.

Процес стратегічного програмування при цьому має базуватися на динамічному підході. Такий підхід свідчить про те, що розроблення та виконання стратегії здійснюються паралельно-послідовно з постійним зіставленням фаз її формулювання та реалізації, коригуванням заходів та дій залежно від того, як змінюється ситуація. Перевагою такої стратегії є те, що вона не може бути скопійована іншими регіонами, а це є джерелом стійких конкурентних переваг регіону в сучасному мінливому світі.

Висновки

Зазначимо, що головна проблема державної інноваційної політики України полягає у запізненні застосування механізмів, що її реалізують, по відношенню до темпів реального життя. Органи влади не приймають рішень превентивного характеру, а скоріше реагують на хронічні проблеми із значним запізненням, коли вони вже украй загострені. Як результат, економічна система України досі залишається сировинно-орієнтованою, що унеможливорює вирішення проблеми її технологічної відсталості. На відсталій та застарілій технологічній базі, без організації процесів інтенсивного припливу технологічних знань ззовні при одночасному створенні інституціональних умов для продукування власних нововведень не можна створити масштабних і значущих інновацій.

Стратегічні пріоритети, №1 (30), 2014 р.

Така ситуація передусім потребує створення інституціональних основ для поступового переходу до стадії імітації зарубіжних нововведень, а в подальшому – до стадії розвитку, заснованої на власних інноваціях. Тобто необхідне формування такої інноваційної політики, яка застосовувала б *змішані механізми управління інноваційною сферою*, призначені для поточної стадії розвитку та переходу до нової.

Починати трансформацію економіки України необхідно зі створення умов інноваційного розвитку, а державне регулювання потрібно посилити за такими напрямками:

- створити ефективне законодавство та відповідний правовий інструментарій його практичної реалізації;

- відійти від практики формування загальних пріоритетів інноваційної діяльності й визначитися із трьома-п'ятьма з них, за якими започаткувати комплексні національні програми для поєднання головних учасників національної інноваційної системи – науки, освіти, інноваційно орієнтованого виробництва, наукоємного бізнесу та фінансових структур;

- створити розгалужену інфраструктуру підтримки інновацій;

- забезпечити управління економікою на принципах державно-приватного партнерства [7] – особливої форми взаємодії влади і бізнесу для досягнення спільних цілей на підставі об'єднання ресурсів, поділу ризиків та відповідальності.

Список використаних джерел

1. *Модернізація України – наш стратегічний вибір* : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К., 2011. – 416 с.
2. *Підоричева І. Ю.* Зарубіжний досвід формування і реалізації державної інноваційної політики / І. Ю. Підоричева // Вісник економічної науки України. – 2013. – № 1. – С. 128–136.
3. *Землянкін А. І.* Нова інноваційна політика Європейського Союзу: досвід для України / А. І. Землянкін, І. Ю. Підоричева // Регіональна економіка. – 2013. – № 2. – С. 193–202.
4. *Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи* : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.06.2009 р. № 680-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-%D1%80>
5. *Global value chains in a postcrisis world: a development perspective* / Olivier Cattaneo, Gary Gereffi and Cornelia Staritz, editors // The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2010. – Р. 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cggc.duke.edu/pdfs/Gereffi_GVCs_in_the_Postcrisis_World_Book.pdf
6. *Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році* : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2013. – 576 с.
7. *Маісурадзе М. Ю.* Державно-приватне партнерство: перспективи розвитку / М. Ю. Маісурадзе // Стратегія підприємства: зміна парадигми управління та інноваційні рішення для бізнесу : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (14–15 листоп. 2013 р.). – К. : КНЕУ, 2013. – С. 72–74.